

Lauri Fransen

Het Evangelie van Isis

De rol van vrouwen en het vrouwelijke
bij het ontstaan van het vroege christendom

Copyright © 2021 Lauri Fransen

Eerste druk 2007 (Uitgeverij Ankh-Hermes)

Tweede, volledig herziene druk oktober 2021

Omslagillustratie Erebus (Giorgio De Michele)

Opmaak binnenwerk Annelies van Roosmalen (DTPEXpress)

ISBN: 9789491728433

NUR 694 - Cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis

Inhoud

Inleiding op de herziene uitgave	7
1. Het gnostisch wereldbeeld: de mythe van Sophia	19
2. Alexandrië: smeltkroes van de wereld	32
3. De mythe van Demeter	48
4. De grote omslag	83
5. Overgangsmithen: van de Moeder naar de Vader	103
6. De mysteriereligies: van de Dochter naar de Zoon	133
7. Egypte in de prehistorie	150
8. De zonneverering en de positie van de vrouw in het oude Egypte	181
De mythe van Isis en Osiris	209
9. De cultus van Osiris en de mysteriën van Isis	214
10. Het Evangelie van Isis	238
Nawoord	267
Kaarten	272
Tijddijn	278
Geraadpleegde literatuur	281
Verantwoording illustraties	286
Eindnoten	287
Register	298

Una quae es omnia, deia Isis

Die Ene die Alles is, godin Isis

Inleiding op de herziene uitgave

‘De crisis die de aarde dreigt te vernietigen is niet alleen sociaal, politiek, economisch en technologisch, het is in wezen spiritueel’

CAROL CHRIST^{a1}

Het is van belang dat de mens haar geschiedenis kent, wordt wel gezegd. Maar de vraag is: wélke geschiedenis? Het is bekend dat de geschiedenis van een land, volk of cultuur doorgaans geschreven wordt vanuit het perspectief van de machthebbers, de veroveraars, kortom: de winnaars. Vanuit het oogpunt van slaven bijvoorbeeld is de geschiedenis anders dan voor hun meesters. Voor moslims anders dan voor christenen. En voor vrouwen anders dan voor mannen. Maar ook voor een econoom is de geschiedenis anders dan voor een antropoloog. De ons bekende geschiedenis van de westerse beschaving is slechts één, beperkte interpretatie van wat er zich in het verleden heeft afgespeeld. We kunnen rustig stellen dat de geschiedenis gemaakt wordt door de schrijvers ervan. Neem bijvoorbeeld het christendom, dat zo'n grote invloed heeft op onze westerse denk- en gedrag patronen. Daarvan kunnen we zeggen dat het ontstaan ervan gebaseerd is op een geschied-*vervalsing*. De opzienbarende vondst in 1945 van eeuwenoude boekrollen uit de begintijd van het christendom (in het Egyptische plaatsje Nag Hammadi), heeft geleid tot een heel andere kijk op de wording van de Kerk van Rome. Sommige hedendaagse onderzoekers zetten bijvoorbeeld een vraagteken achter het werkelijke bestaan van de man Jezus, die beschouwd werd als de Stichter, of ten minste de inspirator van het christendom. Is dat waar? En zo ja, wat is daar dan de consequentie van? Als Jezus niet bestaan heeft, maar uitsluitend een mythische figuur was, wie of wat is dan de bron van waaruit deze invloedrijke religie is ontstaan? En als Jezus wél een historische figuur is, wat heeft zich dan werkelijk afgespeeld in zijn leven?

---

a De eindnoten staan achterin dit boek vermeld vanaf pagina 287.

Hier begint het onderzoek dat ik in dit boek met u wil delen. Gaandeweg ontdekte ik dat het in wezen gaat over belangrijke wortels van de westerse beschaving. Mijn speciale focus is daarbij gericht op de veranderende rol van de vrouw in de samenleving, zoals die wordt weerspiegeld in de religieuze ontwikkeling van de mens, met name in de eeuwen die voorafgingen aan het christendom. Deze verandering drukte zich vooral uit in het godsbeeld, namelijk de omvorming van god als vrouw naar god als man. Zoals verderop duidelijk zal worden was deze religieuze ompoling een direct gevolg van diepgaande maatschappelijke veranderingen die plaatsvonden vanaf ongeveer 4000 v.Chr. Ten tijde van het ontstaan van de vroege christenbeweging had die verandering zich al voor een goed deel voltrokken. In dit boek zal ik laten zien dat er desondanks sterke elementen schuilgaan in het Jezusverhaal, die getuigen van de oorspronkelijke waarden van het goddelijk vrouwelijke. Waarden die rond het begin van onze jaartelling met name bewaard en uitgedrukt werden in de Isis-cultus.

Hoewel de Kerk van Rome alles in het werk heeft gesteld om de invloed van de vrouw te weren, is de code die verborgen ligt in de Bijbelse evangeliën nog steeds zichtbaar voor de goede verstaander. Maar daarvoor is het nodig dat we met andere ogen kijken. Ook naar de geschiedenis. Want de geschiedschrijving van de westerse beschaving zoals we die kennen, is een product van de cultuur waarin we leven. Dat betekent concreet dat we alles wat bestaan heeft vóór het begin van deze westerse cultuur interpreteren op een wijze die overeenkomt met onze huidige overtuigingen en concepten. Maar nu onze samenleving, onze cultuur, aan alle kanten begint te kraken, moet mijns inziens noodzakelijkerwijs de vraag gesteld worden waar onze wijze van denken en geloven ons eigenlijk heeft gebracht. En meer nog: waar komen onze overtuigingen en onze waarden dan eigenlijk vandaan? Als we onze samenleving willen omvormen tot een meer heilzame, vredelievende, zijn deze overtuigingen dan nog wel zinvol? Het is daarom van belang naar de wortels van onze opvattingen te kijken. Naar de geschiedenis dus.

New Age

Voor menig een vandaag de dag is het traditionele kader van religiositeit, zoals dat door de kerken wordt vertegenwoordigd, niet meer bevredigend. Velen zoeken andere wegen om de eigen spiritualiteit te ontwikkelen en komen dan vaak in een circuit terecht, dat wel omschreven wordt met de algemene term *New Age-beweging*. Onder deze paraplu bevindt zich een palet van pluriforme stromingen en paden, waaruit de zoeker kan kiezen. Ook ik ben in een kerkelijk milieu opgegroeid en heb daar tijdens mijn adolescentie afstand van genomen. Ik kwam eveneens terecht in de kringen van spirituele zoekers en meer specifiek

in het nieuwtijdscircuit. Daar heb ik jarenlang van ganser harte in geparticipeerd. Ik conformeerde mij daarbij aan de ideeën die in deze kringen leven en droeg die ook uit. Maar na enige tijd ontstond daar bij mij toch een kritische reactie op; bij sommige dingen begon ik mij erg onbehaaglijk te voelen. Wat mij met name stoorde was dat door sommigen de ene autoriteit, namelijk van de Kerk, verwisseld werd voor een andere, zoals onder andere het blindelings volgen van goeroes of het geloof in de almacht van ‘Opgestegen Meesters’. En merkwaardig genoeg waren deze substituten allen mannelijk.

Al eerder was bij mij het concept van de Vadergod waarmee ik was opgevoed, aan het wankelen gebracht. Tijdens mijn verschillende reizen in het Middellandse Zeegebied kwam ik in aanraking met overblijfselen van vroegere godinnenverering. Ik herinner me bijvoorbeeld hoe sterk ik onder de indruk was van de grote tempel van Artemis-Cybele te Sardus in West-Turkije. Door het bezoeken van deze en andere oude ruïnes kwam ik tot het besef dat het mannelijk godsbeeld niet altijd de menselijke cultuur heeft beheerst. Het was dus geen vaste goddelijke orde, zoals mij vroeger was ingeprent. Dit stimuleerde mij om nog verder terug te gaan in de tijd, op zoek naar de prehistorische religiositeit. Ik las over volkeren van weleer, die door de meestal mannelijke wetenschappers ‘primitief’ werden genoemd, maar die bij nader inzien een rijke beschaving hadden. Een beschaving waar de mensen vrede kenden, gelijkwaardigheid en materiële welvaart. En waar God een vrouw was. Hoewel ik dat allemaal erg boeiend vond, kon ik toch niet meteen het idee accepteren dat de Scheppende Kracht ook vrouwelijk zou kunnen zijn en dat in diepste wezen wellicht ook is. Om kort te gaan, ik werd mij bewust van een hele diepe conditionering, voortkomend uit het collectief onderbewuste van onze cultuur, waardoor ik een andere visie moeilijk kon aanvaarden. Door al deze processen begon het mij meer en meer op te vallen dat in de nieuwe spirituele stromingen van onze tijd heel wat concepten leven, die rechtstreeks uit de christelijke ideologie voortkomen. Want klaarblijkelijk is het zo dat het christendom niet verdwijnt als de kerken leeglopen. Het christelijk gedachtegoed is dusdanig verankerd in ons onderbewuste – na 2000 jaar – dat we het nauwelijks in de gaten hebben. Het christendom is niet dood – bij lange na niet. Het heeft een nieuwe jas gekregen en van die jas dienen we het weefsel nauwkeurig te bekijken. Anders lopen we het risico om ongemerkt toch weer op de oude voet verder te gaan.

Deze constateringën motiveerden mij om uit te zoeken hoe de religieuze ontwikkeling van de westerse mens nu werkelijk is verlopen. En tevens hoe dit heeft geleid tot waar we nu zijn beland. Niet alleen met betrekking tot onszelf, ons denken en onze spiritualiteit. Maar ook met

betrekking tot onze samenleving, onze maatschappelijke ordening. Van dit onderzoek is dit boek de weerslag.

Westers

In dit boek beperk ik mij tot het onderzoeken van de westerse beschaving. Hiermee bedoel ik de cultuur die is voortgekomen uit het joods-christelijk religieuze erfgoed enerzijds en de Grieks-Romeinse cultuur anderzijds. Deze beschaving heeft zich vooral gemanifesteerd in West-Europa en zich vervolgens uitgebreid naar andere delen van Europa en nog later naar Noord-Amerika en de rest van de wereld. De wortels van de westerse beschaving liggen – pikant genoeg – in het Midden-Oosten, namelijk daar waar ongeveer 10.000 jaar geleden de neolithische landbouwculturen ontstonden. Hoewel in dit deel van de wereld drie grote monotheïstische religies zijn ontstaan: jodendom, christendom en islam, wordt over het algemeen de islamitische cultuur niet als westers beschouwd. Ondanks dat er inmiddels grote aantallen moslims in Europa wonen, leeft het merendeel van deze gelovigen in niet-westerse landen. In dit boek beperk ik me tot het christelijk erfgoed en maak zijdelings uitstapjes naar jodendom en islam.

In wezen zou over het ontstaan van de andere grote wereldreligies – zoals bijvoorbeeld het hindoeïsme, boeddhisme, confucianisme en taoïsme – eenzelfde geschiedenis kunnen worden geschreven, omdat zich overal op de wereld soortgelijke veranderingsprocessen voordeden. Maar dit behoort niet tot het bestek van dit boek.

Herziening

Deze tweede druk noopt tot een herziening. In de ruim tien jaar na het verschijnen van dit boek is er het een en ander veranderd op wetenschappelijk gebied. Er zijn nieuwe ontdekkingen gedaan en andere conclusies getrokken uit bestaand materiaal. Ook nieuw bronnenonderzoek heeft gegevens aan het licht gebracht die eerder niet voorhanden waren. Ik noem hier twee onderzoeken die mijn zienswijze op een aantal zaken drastisch veranderd hebben.

1. Het werk van de Amerikaanse wetenschapster Marquerite Rigoglioso over de cultus van de pathogenese – de maagdelijke conceptie en geboorte, die in de oudheid door tempelpriesteressen werd gepraktiseerd.² Deze kennis leidt tot een andere kijk op de scheppingskracht van het vrouwelijke en de betekenis van de godinnen. Hiermee kwam ik in aanraking tijdens het schrijven van mijn boek *Het Huis van Isis, een liefdesgeschiedenis*.
2. Tijdens het herschrijven van het boek dat nu voor u ligt, verscheen een opzienbarend nieuw werk van de Nederlandse onderzoekster Annine van der Meer: *Maria Magdalena Ontshuierd*. Uit haar analyse van een

oud handschrift blijkt onomstotelijk dat Maria Magdalena een historisch persoon is geweest en tevens wat haar functie is geweest naast Jezus en ook haar invloed op de vroege christengemeenschappen.³ Beide onderzoeken zijn dermate baanbrekend dat ik van mening ben dat hieraan niet voorbij mag worden gegaan bij de herziening en herijking van dit boek.

Het uitgangspunt

Om met het laatste te beginnen: de premisse waarmee ik het boek begon. In de eerste versie hanteerde ik het uitgangspunt dat Jezus geen historisch persoon is geweest. Veel lezers heeft dat afgeschrikt om verder te lezen en dat is jammer. Er is echter nog een andere visie mogelijk. De bevindingen in dit boek laten zien dat het verhaal over het leven van Jezus rechtstreeks ontleend lijkt te zijn aan andere verhalen over godenzonen uit de periode vóór en rond het begin van de christelijke jaartelling, zoals bijvoorbeeld de Egyptische Horus, de Griekse Dionysos, de Perzische Mithras en zo meer. Naar analogie daarvan noem ik het verhaal over Jezus de *Jezusmythe*. Inmiddels ben ik tot het inzicht gekomen dat het daarvoor niet belangrijk is of Jezus nu daadwerkelijk fysiek geleefd heeft of niet. Het gaat namelijk over de functie die het verhaal – de mythe over Jezus – had in het inwijdingspad van de gnosticus. Het is derhalve om het even of de hoofdfiguur van het verhaal – Jezus – heeft bestaan. Elders in dit boek heb ik gezegd dat elke mythe een kern van waarheid bevat en dat geldt ook voor de Jezusmythe. Zou die kern kunnen zijn dat hij werkelijk fysiek geleefd heeft? En zouden we dan misschien zover kunnen gaan door te zeggen dat als Jezus heeft bestaan, de hoofdfiguren uit die andere mythen: Horus, Dionysos, Attis, Adonis, Tammuz, Mithras, óók historische personen waren? Marguerite Rigoglioso zegt iets dergelijks over de godinnenfiguren uit de Griekse oudheid. Namelijk dat het van oorsprong fysiek levende mensen zijn geweest die een goddelijke status hebben gekregen. Hierdoor begon ik mijn onderwerp meer open te benaderen. Het onderzoek van Annine van der Meer betekende voor mij de doorbraak naar het erkennen van de historiciteit van Jezus en de mensen om hem heen.

Toch leverde mijn aanvankelijke stellingname mij wél iets op. Dat heeft te maken met mijn achtergrond. Ik kom uit een streng protestants gezin met onwrikbare overtuigingen over Jezus. Als kind vond ik het onverteerbaar dat die lieve man zo erg gemarteld werd. In de zogenoemde ‘lijdenstijd’ was ik verplicht in de kerk te luisteren naar een zeer gedetailleerde beschrijving hiervan door de dominee. En dat allemaal ‘voor onze zonden’. Het was dus ook nog eens ‘mijn schuld’. Ik denk dat meerdere lezers zich hierin zullen herkennen. Ik zocht derhalve naar een geestelijke bevrijding hiervan.